

NIO – FEM

TIDSKRIFT OM ARBETSLIV & PROFESSION

NR 2 • 2022

TEMA:
FORSKNING OM
PROFESSIONER

ARKIVARIER I PROFESSIONENS TJÄNST/JOURNALISTPROFESSIONEN - DÅ OCH NU/PROFESSIONSBYGGGAREN
KERSTIN HESSELGREN/INTERVJU MED CARINA CARLHED YDHAG/HAR DU HITTAT RÄTT PROFESSION?

Innehåll

Nr 2 2022

- 5 **Ledare** Av: Leif Jacobsson
- 6 **Notiser**
- 8 **Intervju med professor Carina Carlhed Ydhag** Av: Leif Jacobsson
- 12 **Journalistprofessionen – då och nu** Av: Anders Björnsson
- 16 **Hur har lärarnas kollektiva identitet förändrats?** Av: Lena Fritzén
- 20 **Lika villkor? Om seglivade könsnormer i tandläkarprofessionen**
Av: Cecilia Franzén
- 28 **Bildsidor**
- 30 **Professionsbyggaren Kerstin Hesselgren** Av: Anders Johnson
- 34 **Arkivarier i professionens tjänst** Av: Lars-Erik Hansen
- 37 **Har du hittat rätt profession?** Av: Leif Eriksson
- 38 **Recensioner**
- 40 **Sista sidan**

Skribenter i Nio-Fem Nr 2 2022

Lars-Erik Hansen/Anders Johnson/Lena Fritzén/Cecilia Franzén/Leif Eriksson/Leif Jacobsson/Anders Björnsson

Omslagsbild: Handikappinstitutet i september 1972. Foto Björn Myrman. Fackförbundet ST:s arkiv, TAM-Arkiv.

NIO-FEM

TIDSKRIFT OM ARBETSLIV & PROFESSION

Ansvarig utgivare

Lars-Erik Hansen

lars-erik.hansen@tam-arkiv.se

Redaktör

Leif Jacobsson

leif.jacobsson@tam-arkiv.se

Bildredaktör

Andreas Lindahl

Layout

Karin Didring Leksell

mejlatill@didring.se

Grafisk form

Melissa Rydquist

Omslag

Handikappinstitutet i september 1972.

Fackförbundet ST:s arkiv, TAM-Arkiv.

Foto: Björn Myrman.

Tryck

Östertälje tryckeri

ISSN 2001-9688

Nio-Fem är en tidskrift som ges ut av TAM-Arkiv och som tidigare hette *TAM-Revyn*.

Tidskriften innehåller artiklar om tjänstemanna- och akademikerrörelsernas historia och nutid, olika yrkesgrupper och arbetslivets förändring, rapporter och forskning, aktuellt på TAM-Arkiv och lyfter fram källmaterial ur arkiven.

Tidskriften utkommer 2-3 ggr/år.

TAM-ARKIVS MEDLEMMAR

Akademikerförbundet SSR

Akavia

Civilekonomerna

DIK

Fackförbundet Scen & Film

Fackförbundet ST

Finansförbundet

Forena

Förbundet Sveriges Arbetsterapeuter (FSA)

Förbundet Folkhögskollärarna

Förhandlings- och samverkansrådet PTK

Försvarsförbundet

Journalistförbundet

Kyrkans Akademikerförbund (KyrkA)

Läkarförbundet

Läraryrket

Lärarnas Riksförbund (LR)

Naturvetarna

Nordic Financial Union (NFU)

Offentliganställdas Förhandlingsråd (OFR)

Polisförbundet

Fysioterapeuterna

Sjöbefälsföreningen Offentliganställda (SBFO)

SRAT

Svenska Läkaresällskapet

Sveriges akademikers centralorganisation (Saco)

Sveriges Farmaceuter

Sveriges Ingenjörer

Sveriges Psykologförbund

Sveriges Skolledarförbund

Sveriges Tandläkarförbund

Sveriges universitetslärare och forskare (SULF)

Tjänstemännens Centralorganisation (TCO)

Tull-Kust

Unionen

Vision

Vårdförbundet

Ett nytt pappersnummer!

Det förra numret av tidskriften "Nio-Fem" blev inte – som då annonserades – den sista pappersupplagan. Vi ger härmed ut ett nummer till. Vad har förändrats? Vi hoppas att du ska fortsätta läsa vår tidskrift fastän den hädanefter kommer att ges ut i digital form. Därför har vi – på baksidan av detta nummer - ett formulär där du/ni kan ange mejl/kontaktuppgifter dit vi kan skicka den digitala upplagan (se tidningens baksida). Fortsätt läsa och lära alltså!

Detta nummer av tidningen kommer att handla om professionsforskning. Vi har visserligen haft ett nummer med det temat tidigare (Nio-Fem nr 1, 2018), men det är ett rikt, växande och för TAM-Arkiv relevant forskningsfält. TAM-Arkiv har ju källorna till de svenska professionsorganisationernas historia. I den inledande intervjun berättar professor Carina Carlhed Ydhag om den franske sociologen Pierre Bourdieu och hans bidrag till professionsforskningen och om vilken betydelse studier av professionsforskning kan ha. Vårt handlade styrs inte av abstrakta teorier utan av våra erfarenheter i livet (beroende på klassbakgrund etc.). Men hur dessa erfarenheter styr oss är vi själva inte helt medvetna om. Det är en av de insikter Pierre Bourdieu vill förmedla. Publicisten Anders Björnsson skriver om journalistprofessionens utveckling från Sigfrid Hanssons (bror till den mer kände statsministern Per-Albin Hansson) arbete som ordförande för Svenska journalistföreningen till dagens trender inom media. Lärarprofessionens förutsättningar har genomgått en rad drastiska förändringar i Sverige under de senaste 30 åren. På ett övergripande plan ledde förändringsprocessen till att skolsystemet övergick från att vara ett centraliserat styrsystem till ett decentraliserat mål- och resultatstyrt styrsystem med ett antal åtföljande konsekvenser för lärarnas arbete. Vad hände med lärarnas kollektiva identitet när dessa förändringar påverkade deras arbete? Den frågan ställs av de båda forskarna Lena Fritzén och Joakim Krantz. Vilka normer om "manligt och kvinnligt" präglar tandläkaryrket? Hur har dessa normer förändrats

under historiens gång? Universitetslektor Cecilia Franzén reflekterar i sin essä över de seglivade könsnormerna inom tandläkarprofessionen. Kerstin Hesselgren var den mest betydelsefulla kvinnan i svensk statsförvaltning och politik före 1945. Hesselgren var en av de fem första kvinnorna som valdes in i riksdagen 1921. Hon har också betytt mycket för professionaliseringen av tre yrkesgrupper: hushållslärare, socialarbetare och personalhandläggare. I detta nummer av Nio-Fem beskriver författaren Anders Johnson hennes levnadsgärning. På TAM-Arkiv är självklart arkivarier verksamma. Vad är då naturligare än att lyfta fram arkivprofessionens roll och betydelse? Arkivprofessionen i Sverige växte fram från historieforskningen och bevarade långt in på 1900-talet ett extremt nära samarbete med sina historiskt orienterade kollegor. Sambandet mellan arkivarier och historiker var vid denna tid stark i alla industrialiserade länder. I sitt inlägg skriver TAM-Arkivs chef arkivarien Lars-Erik Hansen om arkivprofessionens utveckling. Han beskriver den roll som arkivariernas organisering har spelat och vilka frågor som de drivit. I en avslutande krönika skriver författaren Leif Eriksson om problemet med att finna rätt profession i livet. Frågan är om vi har hittat rätt uppgift. Vad är egentligen vårt kall? Trevlig läsning!

PS: I Nio-Fem nr 1, 2022 sid 9 påstods felaktigt att Sveriges Skolledarförbund fattat beslut om att försöka gå samman med Lärarförbundet och Lärarnas Riksförbund. Nio-Fem beklagar missförståndet.

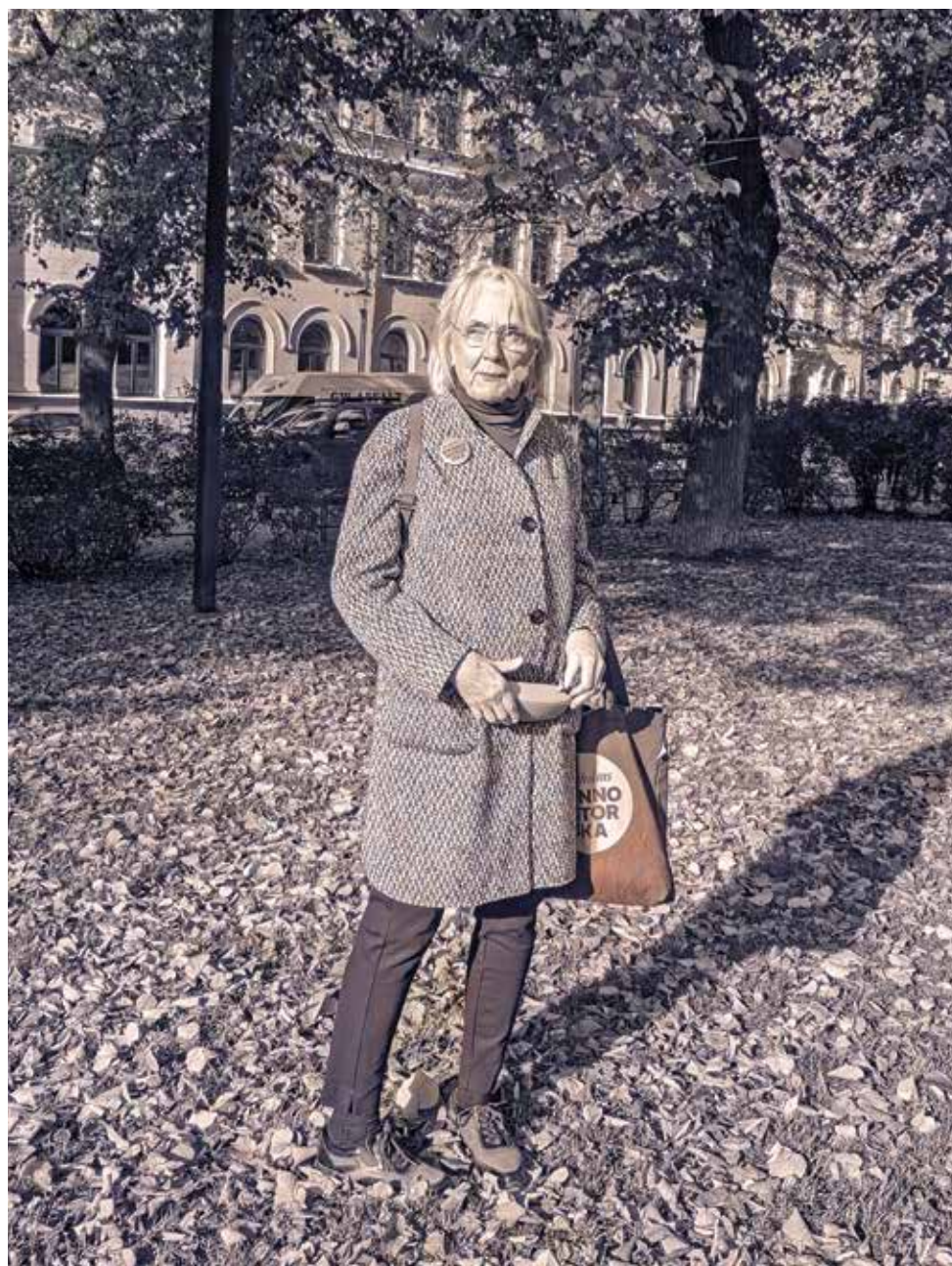

LEIF JACOBSSON
Redaktör

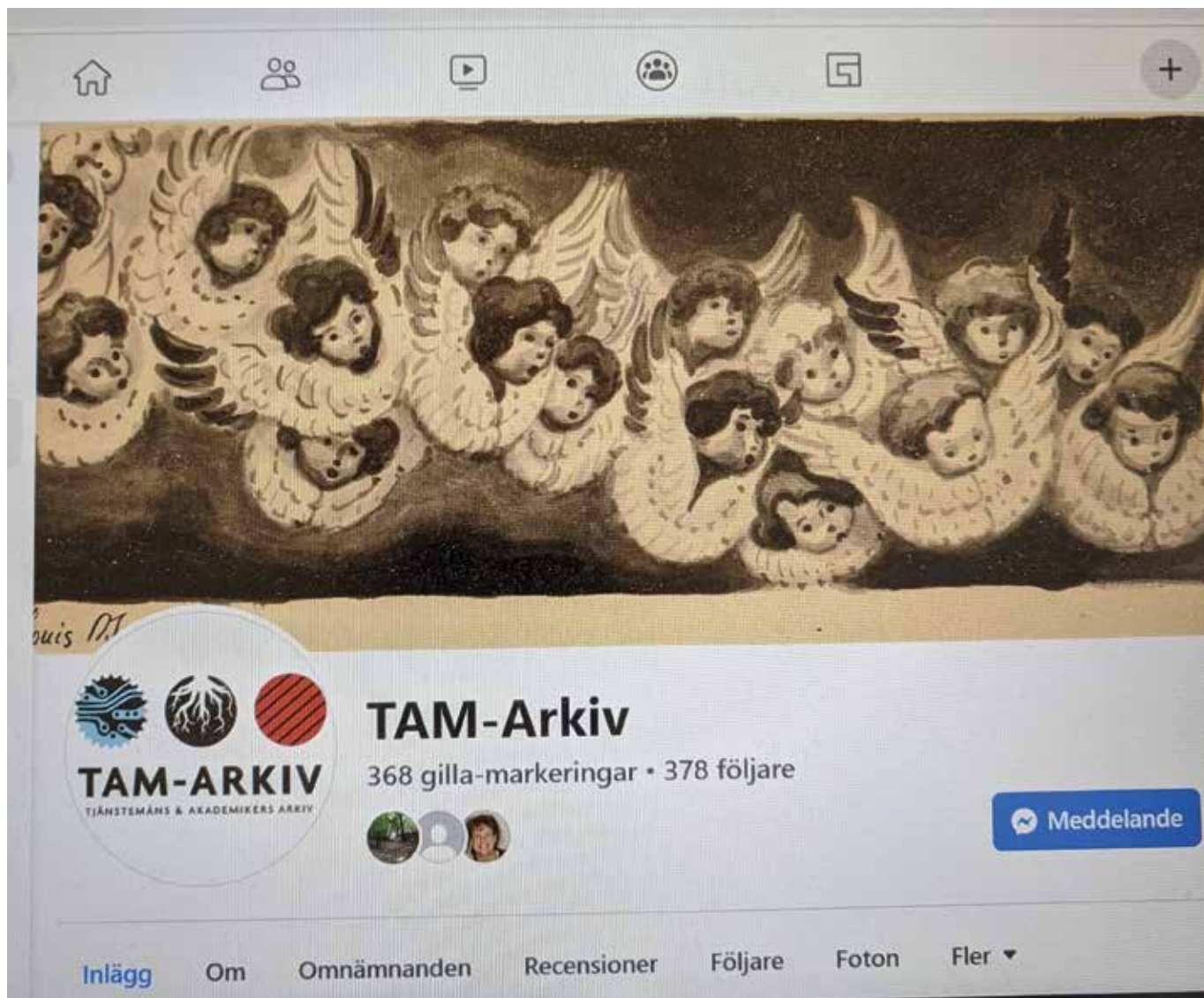
Grattis till Gerda Höjers pris!

TAM-Arkivs speciella utmärkelse för att belöna forskning om tjänstemän, akademiker och deras sammanslutningar – Gerda Höjers pris – har 2022 tilldelats historikern Lisa Öberg. Hon har forskat om kvinnohistoria och kvinnsjukvårdens historia i Sverige. Speciellt kan hennes avhandling ”Barnmorskan och läkaren: kompetens och konflikt i svensk förlossningsvård 1870-1920” nämnas i detta sammanhang. I denna studie beskrivs hur barnmorskeprofessionen växte fram under den epok då välfärdsstaten började byggas och barnmorskorna slöt sig samman för att värna sina yrkesintressen. Boken visar hur – samtidigt som förlossningarna blev säkrare – en strikt hierarki mellan läkarna och barnmorskorna uppkom när förlossningsvården blev en del av sjukvården. Historien om hur läkarna tog makten över förlossningen och förlossningsvården är också historien om hur kvinnor genom politiska och professionella åtgärder har tvingats att underordna sig i samhället.

Lisa Öberg på Stadsvandring vid Mariatorget, Stockholm. Foto: Leif Jacobsson.

En ny kommunikationsatsning

TAM-Arkiv har gjort en satsning på kommunikation. I anledning av det har TAM skapat en kommunikationsgrupp som arbetat med att ta fram en kommunikationsstrategi och en kommunikationsplan för verksamheten. Ett syfte är att institutionen ska bli bättre på att vårda och stärka relationerna med medlemsorganisationerna genom kommunikation i digitala kanaler, fysiska medlemsträffar och utbildning. Ett annat mål är att nå fler forskare, släktforskare och studenter som har kopplingar till TAM-Arkiv. Nio-Fem har hittills och kommer även framgent att spela en roll härvidlag. Hemsidan har också uppdaterats och TAM har börjat kommunicera mer via Facebook, Twitter, LinkedIn och Instagram. Vi har besökt historiska institutionen vid Stockholms universitet för att informera om uppsatsämnen/forskningsämnen. Besök gärna vår hemsida och kolla våra inlägg på sociala medier!

Professionsforskningen och dess **framtid:** samtal med **Carina Carlhed Ydhag**

CARINA CARLHED YDHAG är universitetslektor och professor i pedagogik vid Stockholms universitet. Jag intervjuar henne i ett rum som är inrymt i en byggnad som ligger i ett NATURNÄRA område. Det är en av de första BYGGNADERNA som uppfördes när universitetet anlades.

Carina har bl.a. ägnat sig åt professionsforskning. Hur kommer det sig att du tyckte professioner var så spännande att studera? frågar jag

henne. Hon berättar att det började när hon var doktorand och forskade om habilitering. I en sådan verksamhet används ett tvärvetenskapligt angreppssätt. Tanken är att olika professioner inom landsting och kommun ska samarbeta. Habilitering handlar om att optimera förutsättningarna för en person som fötts med en varaktig funktionsnedsättning eller som har utvecklat den under barndomen.

När hon studerade verksamheten upptäckte hon att det fanns asymmetrier i teamen. Även om man officiellt hävdar att

allas röster ska vara lika mycket värda tyckte hon sig ändå se att det var läkarna som hade tolkningsföreträde. Att det var det medicinska och läkarens röst som hade sådant självklart företräde fascinerade. Hon kom att inspireras av sociologen Pierre Bourdieus teori. Enligt honom agerar vi enligt ett ”praktiskt förnuft”. Det är inte så att vi går omkring och har teorier i huvudet om allt möjligt, reflekterar Carina. Utan vi agerar utifrån våra egna erfarenheter och hur de är med och skapar det vi upplever och ser. Bourdieu hävdar att vår uppväxt är formad efter vad vi lärt oss tycka är möjligt och inte möjligt, vad som är värdefullt eller inte värdefullt. Mycket av det är inte fullt medvetet. Man kan inte alltid styra över sina handlingar som man ofta tror att man kan göra:

– Det är lite ostyrigt om man säger så, reflekterar Carina.

Är då Bourdieu inte en utpräglad ”akademisk” författare, svår att förstå? Jo, bekänner Carina, han har rykte om sig att vara svår att förstå. Och hon håller med om att man får

Att det var det
MEDICINSKA och
läkarens röst som
hade sådant självklart
FÖRETRÄDE
fascinerade.

För UNGDOMAR
som inte har stöd
hemifrån måste ju
söka stöd på ANDRA
vägar.

kämpa ganska bra för att komma igenom argumentationslinjerna. Man behöver verkligen ha andra kollegor som man diskuterar med om vad han egentligen menar.

EN STUDIE

Carina har också använt Bourdieus teorier i ett nytt projekt som hon bidragit till ”I fotspåren på motståndskraftiga unga: lyckade utbildningsvägar och inträdet i högre utbildning”. Den studien fokuserar på hur elever med olika social och kulturell bakgrund lyckats i skolan. I studien analyseras ekonomiskt utsatta ungdomar med och utan invandrarbakgrund och barn till högutbil-

dade, även de med och utan invandrarbakgrund: – Ett viktigt begrepp för oss har varit Bourdieus begrepp socialt kapital, berättar Carina.

Har man inte föräldrar som kan läsa läxor med en och som kan förstå högskolesystemet – eller skolväsendet över huvud taget – kanske det kan finnas grannar eller släktingar. Det sociala nätverket är en resurs för de här ungdomarna. Det har verkligen varit viktigt för dem som inte har några högutbildade föräldrar.

Vad är det då mer som har fått dessa ”maskrosbarn” att ta sig upp ur den hårda mylla de växt upp i? Det handlar mycket om sociala drivkrafter, förklarar Carina. Varför bryr de sig? Vad är det som gör att de här eleverna tycker att det är värt att prestera tid och energi på skolan och göra avkall på många sociala aktiviteter?

– Det vi kom fram till är att det faktiskt är ganska vanligt med rädsla.

Rädslan kan vara att just misslyckas, förklarar Carina. Att åka ur systemet och inte veta hur man tar sig tillbaka igen. Det kan också vara: ”om jag inte gör det här så hamnar jag nog utanför tunnelbanan och står och säljer droger som mina tidigare klasskamrater”. Det kan också handla om deras föräldrars sociala position. När det gäller barn till utlandsfödda föräldrar som har haft högre social status i sina hemländer än i Sverige, har det ibland varit en väldigt stark drivkraft för barnen att antingen nå upp till eller komma förbi sina föräldrars sociala position. De tar på sig ett ansvar för familjens anseende.

En annan faktor kan vara att elever med

De TAR på sig ett ansvar för familjens ANSEENDE.

Institutionen för pedagogik och didaktik, Stockholms universitet.

utländsk bakgrund har upplevt rasism eller annan orättvis behandling. De kan ha mötts av att lärare och andra inte tror på dem. Sådana erfarenheter kan också väcka en känsla av revansch: ”De ska få se”. Sådant kan också vara en drivkraft.

– Sen är frågan hur länge en sån energi räcker...

För ungdomar som inte har stöd hemifrån måste ju söka stöd på andra vägar. Och där är läraren och skolan jätteviktiga, konstaterar Carina. Men frågan är hur länge de orkar prestera på det sättet. Problemet är att stödet kan vara tillfälligt eller svagt. Det kan t.ex. vara knutet till någon speciell lärare på gymnasiet som har hjälpt till och stöttat. När man sedan lämnar gymnasiet och antingen ska jobba eller ta sig in på högre utbildning finns kanske inte de kontakterna kvar. Det är något för projektet att studera, berättar Carina. Idén är att analysera biografiska linjer när det gäller det sociala nätverkets dynamik, struktur och hållbarhet.

PROFESSIONSFORSKNING

Vi återgår till den fråga vi började med: professionsforskning. Det är ju ett växande område, påpekar jag. Vad är det som gör att ämnesområdet blivit så viktigt just nu?

Det har gått lite grann i vågor, påpekar Carina. Men just nu upplever vi ett litet uppsving.

Det hon tror professionsforskarna vill veta är vad Carina själv ville ta reda på en gång i tiden: vad är det som gör att vissa professioner har högre status än andra? Vad är det de gör för att lyckas som profession? Hon tycker att forskarna Andrew Abbott och Pierre Bourdieu erbjuder goda verktyg för att förstå professionaliseringsprocessen. Carina tycker också att det är viktigt att studera flera professionsgrupper samtidigt. Om man fokuserar på ett yrke i taget så mister man en viktig dimension: den som handlar om konkurrens

eller samarbete mellan professioner. Man bör välja att studera några yrkesgrupper som hör samman. Några som gränsar till varandra eller har liknande arbetsuppgifter. Mycket handlar om det kulturella legitimeringsarbete som en profession behöver göra, d.v.s. att övertyga allmänheten att det finns ett yrke som har en viss utbildning och att yrkesutövarna är kapabla för en viss uppgift. Då blir det en tydlig profession för allmänheten. Sedan kan man lyckas med nästa steg – att få legitimation och auktoriseringsmöjligheter. Ingen existerar i ett vakuum. Man behöver förstå hur strider och allianser kan löna sig. Det handlar om att övertyga andra om att man är värd ett erkännande.

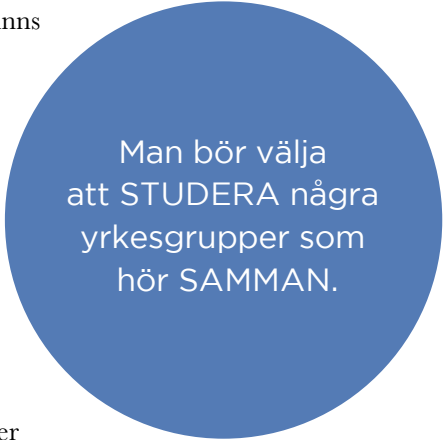
Jag berättar att vi på TAM-Arkiv har mycket dokument om professioner eftersom vi har TCO:s och Sacos arkiv. Är man intresserad av professionernas historia finns det mycket att hämta. Vi avslutar med att tala om professionsforskningens framtid. Tror hon att forskningen om professioner har en ljus framtid?

– Absolut! utbrister hon.

Hon berättar att en del av hennes forskning kan betecknas som professionshistoria. Man skulle kunna hävda att hennes studier handlar om saker som ligger så pass långt tillbaka i tiden att det inte är relevant idag. Men hon vill betona att saker och ting förändras långsamt. Det finns strukturer idag som finns kvar ända sedan medeltiden, exempelvis när det handlar om organisationstraditioner:

– Så vi behöver ju förstå det också! Vi kan inte tänka hur nytt som helst! Det finns en historia också som vi behöver känna till för att kunna agera också i vår samtid.

Av: **Leif Jacobsson**, TAM-Arkiv.

Man bör välja
att **STUDERA** några
yrkesgrupper som
hör **SAMMAN**.

Journalist- professionen – då och nu

JOURNALISTPROFESSIONEN har en lång och intressant historia. I denna artikel berättar publicisten ANDERS BJÖRNSSON om journalistyrkets utveckling.

Sigfrid Hansson (1884–1939) var en fem år äldre bror till Sveriges blivande statsminister Per Albin Hansson. Han utbildade sig som fadern till murare och anslöt sig till den unga svenska arbetarrörelsen. Sigfrid Hansson var en skrivande person, vilket ledde honom in i journalistiken. Han medarbetade i början av 1900-talet i socialdemokratisk press, som Ny Tid, och hade ledande befattningar i arbetarpartiets huvudorgan Social-Demokraten. Hansson tjänstgjorde under en tid på 10-talet i Svenska Telegrambyrån, sedermera fusionerad med TT. 1920

Han författade DIGRA arbeten om svensk fackföreningsrörelse och även MONOGRAFIER om olika arbetaryrken.

blev han chefredaktör för Landsorganisationens tidning Fackföreningsrörelsen.

Året innan hade han inträtt som socialdemokratisk ledamot av riksdagens första kammare. Men det var inte som parlamentariker han gjorde sina bestående insatser utan som historieskrivare. Han författade digra arbeten om svensk fackföreningsrörelse och även monografier om olika arbetaryrken. Tre år före sin död utsågs han till hedersdoktor vid Stockholms högskola, och året därefter utnämndes han till generaldirektör i Socialstyrelsen. Han hann dessutom med att vara förste rektor och föreståndare för LO:s folkhögskola i Brunnsvik. Mångsysslare alltså.

Och som inte detta räckte, hade Sigfrid Hansson själv fackliga engagemang. I Svenska journalistföreningen, föregångare till Journalistförbundet, var han sekreterare (1914–25) och senare ordförande (1928–37). Det var närmast i sådan egenskap, som han i början av 20-talet väckte förslag om att det borde bildas en centralorganisation för intellektuella. Dit räknade han författare, journalister och anställda inom bok- och förlagsvärlden. Sammanslutningen tänktes omfatta inte bara ”tankens arbetare” (i kontrast till manuella arbetare) utan även grafiker – den första yrkesgrupp som organiserade sig fackligt i landet – och bokhandelsmedhjälpare. Förslaget rann ut i sanden.

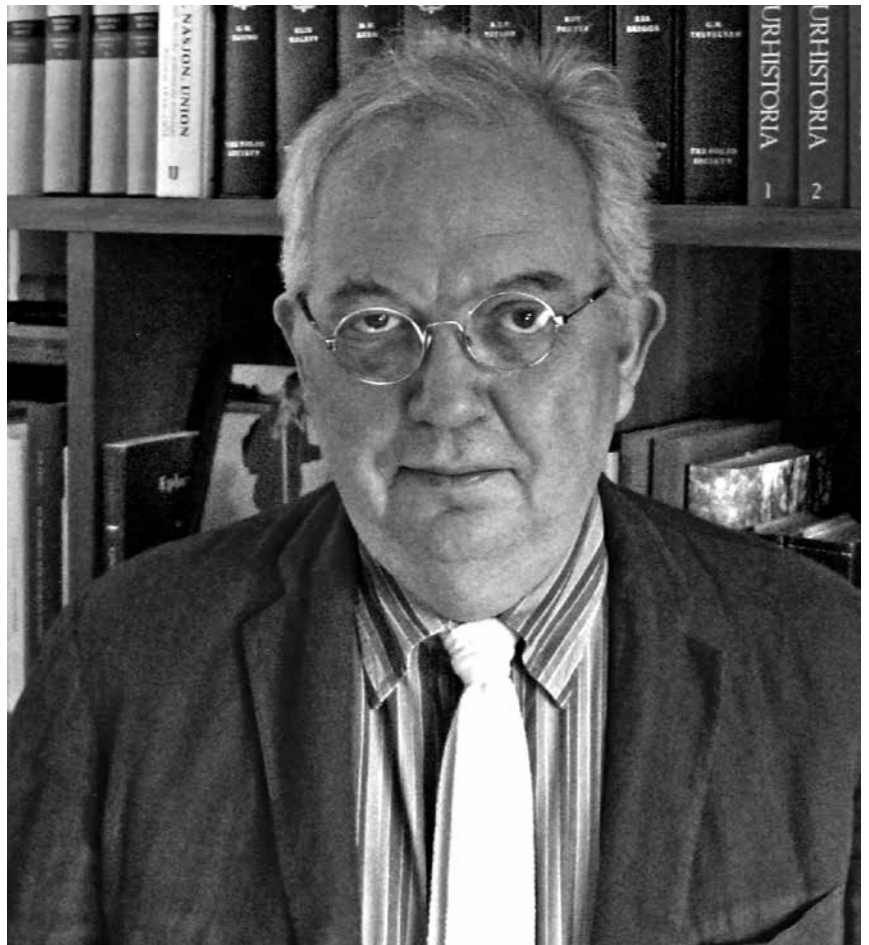
Anders Björnsson. Foto: Andreas Lindahl.

Man kan undra, varför den tilltänkta medlemskretsen var så begränsad. Också akademiskt utbildade räknades förstås till de intellektuella grupperna på arbetsmarknaden, och varför inte också skådespelare och artister? Nu kom faktiskt Journalistföreningen att 1947 ansluta sig till den år 1944 grundade samorganisationen för tjänstemän, TCO, och Teaterförbundets fackliga gren redan vid dess tillkomst. Men är journalister och skådespelare tjänstemän? Även sådant kan man fundera över. Inte alltid sitter de på kontoret. En gammal distinktion – att tjänstemän hade månadslön, arbetare timlön – är ju sedan länge utplånad.

Inom gruppen av intellektuella, eller ”professionella” som det väl skulle heta idag, råder stor spännvidd, vad gäller yrkesidentitet, arbetsförhållanden, löne- och pensionsvillkor. Skalan går från rättstillämpande byråkrater till fria yrkesutövare. Journalistyrket måste fortfarande anses vara fritt: det lyder inte under några offentliga regelverk, det har inga utbildningskrav eller tillträdesspärar, det uppvisar en tämligen bred palett av kompetenser. Visserligen har det gjorts ansträngningar att strömlinjeforma yrket med etikpropåer och utbildningskrav, särskilt tydligt genom SJF:s så kallade 10 punkter, antagna vid kongressen 1983, som reste kravet på journalistmakt och, som jag något tillspetsat skrev då, hotade att förvandla den fackliga organisationen ”till en korporation i det slutna informationssamhällets tjänst”.

Så långt gick det inte. Journalistiken är i allt väsentligt en öppen verksamhet – för tillträde är kontakter och smartness minst lika viktiga som meriter och pondus. Därmed är den inte en profession i klassisk bemärkelse. Det finns inga legitimerade journalister. Hur många som sedan skulle beteckna sig själva som ”intellektuella”, är förstås en annan sak.

Vägarna in i yrket är idag som tidigare flera. Man kan gå parti- eller organisationsvägen, som Sigfrid Hansson.

Man kan starta som volontär, även om den vägen har smalnat, särskilt som den regionala och lokala pressen krympt i storlek. Man kan komma in från en excellent eller havererad akademisk bana: idag är det väl främst de allt tunnare kultursidorna, som absorberar sådana förmågor. Tidigare kunde dagspressen stoltsera med frejdade forskare som tidningsledare: slavisten Anton Karlgren, religionshistorikern Torgny Segerstedt, klassicisten Ivar Harrie, statsvetaren Herbert Tingsten, filosofen Gunnar Fredriksson, juristen Hilding Eek, den senare en kort tid ordförande i Journalistföreningen.

Så är det inte mera i ”kunskapssamhället”. Nämnda personer var väl i allmänhet inte journalister, snarare publicister. Men Segerstedts efterträdare på GHT, doktor Knut Petersson, ordförande i Publicistklubben, och Dagens Nyheters Gustaf Hellström, romanförfattare, akademiledamot och ordförande i svenska PEN, gjor-

de båda hundjobb som utlandskorrespondenter. Den liberale politikern Adolf Hedin, utbildad vid Uppsala universitet, blev 1874 huvudredaktör för Aftonbladet och samma år PK:s förste ordförande. Han levde på sin penna och på sitt riksdagsarvode, vilket ansågs en smula ovanligt på den tiden.

Nej, varken journalist eller publicist är skyddade yrkestitlar – lika litet som konstnär, författare, men i motsats till advokat och läkare. Underkategorier finns: reporter, redigerare, producent (särskilt på radio och TV), krönikör/kolumnist (tyckare). Fotograf och filmare borde nog tillfogas. Korrekturläsning har upphört och återfinns i bästa fall inom bokbranschen. Redaktionspersonal minskar i antal, cheferna ökar: de senare behöver inte vara skrivande eller i vardagligt tal yrkesutövande. Mediechefer är som andra chefer. Frilanstillvaron är numera hårt tuktrad.

Ett par sentida trender bör kanske framhåvas.

Den digitala frammarschen har gjort det möjligt för den

Därmed är den inte en
PROFESSION i klassisk
BEMÄRKEELSE.

som har lust att utöva en journalistisk gärning, på heltid eller deltid. Där finns egentligen inga trösklar. Det sträcker sig från rena hobbyssysslor till näringsfång. En del aktörer på nätet – det gäller väl främst åsiktproducenter – förtjänar till sitt uppehälle genom fundraising. Det är svårt att tänka sig, att några av dessa skulle vara fackligt anslutna. De är närmast att betrakta som egenföretagare. De söker inga uppdrag, de ger sig själva uppdrag. Här murblas eller granskas ej. Influencing är en aktivitet, som ligger nära dessa sysselsättningar. Gränsen mellan privat och offentligt suddas ut. Allt du gör och tänker anses kunna vara allmänintressant. Man avlägsnar sig hastigt från varje slag av professionalitet.

Journalistkompetens används i tilltagande utsträckning inom myndighetsutövning och företagsledning – det

vill säga journalisten enrollerar sig hos motparten, på arbetsgivarsidan. Processen torde ha startat någon gång i mitten av 80-talet. Press- eller informationssekreteraren blev informationschef, informationschefen informations- eller kommunikationsdirektör. De fick stabsfunktioner, blev medlemmar av direktioner och ledningsgrupper. Informatörer, på olika hierarkiska nivåer inom organisationerna, anses numera vara långt fler än antalet utövande journalister. Deras uppgift är att försvara det journalistiska arbetet och se till att makthavare inte blir tillgängliga i onödan. De ingår själva i maktstrukturer.

Deras insatser underlättas av rådgivnings- och konsultföretag på medieområdet. Dessa håller taxor och erbjuder löner, som inget tidningsföretag kan mäta sig med. Trots det anlitas de av dessas kommunikationsdirektörer.

Således blir journalistyrket allt mindre självständigt, alltmer reglerat, kommersialiserat, alltmer inordnat i en väv av sektorsintressen. De som skulle granskas granskar. Makt och media blir oskiljaktiga.

Referenser:

TAM: SJF:s arkiv, serie A1:1. Kongressprotokoll, den tredje kongressen, 1922. Motion nr 10.

Anders Björnsson, ”Journalistförbundets vidare ståndpunkter”. Tidskrift för folkets rättigheter 3:1983.

Anders Björnsson, ”Två liberaler av frejdad stam” [Om Adolf Hedin och Gustaf Hellström]. Gustaf Hellströmsällskapets Medlemsblad 1:2022.

Tora Byström, ”Den motvilligt utvalde” [Om Knut Petersson]. Mediehistorisk årsbok 2022.

Jaan Kolk, Vi är alla i tjänst hos konsten. Från Svenska Teaterförbundet till Fackförbundet Scen & Film. Stockholm: Bokförlaget Atlas 2022.

Av: Anders Björnsson. Författaren är publicist och historiker. Tillhörde under elva år som expertledamot styrelsen för TAM-Arkiv.

Deras INSATSER underlättas av
rådgivnings- och konsultföretag
på MEDIEOMRÅDET.

Hur har lärarnas k förändrats?

I SVERIGE
har vi en lång
tradition av stark facklig
REPRESENTATION
av offentliganställda.

Textilslöjd vid Alviks skola. Lärarförbundets arkiv, TAM-Arkiv. Foto: Mark Markefelt.

Kollektiva identitet

Under åren 1990 till 2017 förändrades LÄRARNAS arbete på ett djupgående sätt. Hur förändrade det deras kollektiva identitet?

De båda FORSKARNA Lena Fritzén och Joakim Krantz har STUDERAT frågan utifrån två av Lärarförbundets tidskrifter – Lärarnas tidning (LT) och Pedagogiska magasinet (PM).

Lärarprofessionens förutsättningar har genomgått en rad drastiska förändringar i Sverige under de senaste 30 åren. På ett övergripande plan innebar det att det svenska skolväsendet övergick från ett centraliserat styrsystem till ett decentraliserat mål- och resultatstyrt styrsystem med ett antal åtföljande konsekvenser för lärares arbete. Vad hände med lärarnas kollektiva identitet när dessa långtgående förändringar förändrade deras arbete? För att få svar på frågan vände vi oss till Lärarförbundet (LF) som är landets största fackförbund för lärare inom främst grundskolan. Vi utgick ifrån att Lärarförbundets tidskrifter – Lärarnas tidning (LT) och Pedagogiska magasinet (PM) – bidrog till att forma lärarnas kollektiva identitet. Vi undersökte hur förbundet i dessa forum valt att diskutera, försvara och stödja de förändringar som LF-medlemmarna varit föremål för i sitt yrkesliv under nämnda period.

Syftet med studien var att identifiera förändringarna i den kollektiva identiteten så som de uppträdde i Lärarförbundet under perioden 1990 till 2017.

FACKPRESSEN SOM UNDERLAG FÖR ANALYS

I Sverige har vi en lång tradition av stark facklig representation av offentliganställda. Fackföreningar förväntas tillgodose sina medlemmars krav och förväntningar. Följaktligen kan en fackförenings strategier inte radikalt avvika från vad dess medlemmar vill, eftersom det skulle utgöra en risk för den interna legitimiteten. När det gäller lärarprofessionen har den under lång tid befunnit sig i en osäker-

hetsposition i frågor som rör professionens kunskapsbas, status och legitimitet. Det vi ser är att LF under perioden navigerat i en situation där styrnings- och ledningssystem varit föremål för ständig förändring.

År 1990 hade LT en upplaga på 180 000 och 2017 var upplagan 223 000. LT publicerade 626 nummer mellan 1990 och 2017. PM, som hade som mål att förbättra relationen mellan skolväsendet och aktuell forskning, gavs ut fyra gånger per år med start 1996. Samtliga ledarartiklar i LT och PM har ingått i studien. I vilken grad medlemmarna läser sin fackpress är en indikation på hur nära knutna de är till sitt fackförbund. En studie visar att kvinnor, äldre anställda, tjänstemän och grundskollärare läser fackpress oftare än resten av befolkningen vilket kan tyda på en stark identifikation mellan LF och dess medlemmar.

De ledarartiklar som vi analyserat med hjälp av kritisk diskursanalys är texter som påverkar, samtidigt som texterna är föremål för påverkan från ständiga politiska, ideologiska, ekonomiska och kulturella förändringar.

FÖRSKJUTNINGAR I DEN KOLLEKTIVA IDENTITETEN

Vi har identifierat tre betydande tidsperioder nämligen 1990–2000, 2000–2015 och 2015–2017. Analysen visar att den första perioden präglas av decentralisering, avreglering och målstyrning. Under den andra perioden ökar nationell och internationell kontroll, inspektioner, prestationsmätt och krav på dokumentation. Den tredje perioden kännetecknas i sin tur av hur den kollektiva identiteten påverkas av ökad social polarisering som framför allt visar

sig i termer av nationalism, främlingsfientlighet, flyktingrörelsen, metoo-rörelsen, desinformation samt en allmän misstro och förnekande av vetenskapliga resonemang.

UNDERVISNING, PROFESSIONELLT ANSVAR OCH FÖRTROENDE FÖR LÄRARE (1990-2000)

Under 1990-talet fanns det en känsla av tillit och hopp om att decentraliseringen av skolsystemet skulle leda till en professionaliseringsprocess där lärarprofessionens kunskapsbas och erfarenhet skulle vara drivkrafterna. Denna identitet försvann gradvis i takt med att professionens kompetens och kunskapsbas ifrågasattes mer och mer.

Under 1990-talet och i början av 2000-talet hävdade LF att lärarnas engagemang och motivation att utföra sitt arbete vuxit fram ur ett gemensamt pedagogiskt synsätt, ett kollegialt professionellt ansvar, en yrkesetisk kod och en känsla av altruism. Under perioden blev det emellertid uppenbart att det i själva verket var lärardifferentiering, specialisering och karriärmöjligheter som var de verkliga drivkrafterna bakom lärarnas engagemang och vilja att utvecklas i sin profession.

Redan på 1990-talet hade lärarprofessionens interna kvalitetskriterier steg för steg utmanats av extern utvärdering, kvalitetssäkring och kontroll. Lärarnas egen förmåga att utvärdera kvaliteten på sitt arbete kom att undergrävas och den kollektiva identiteten fick alltmer anpassa sig till en extern kategorisering och de strukturella ramar som dikterade att lärare var underkastade vad andra människor hade bestämt.

ADMINISTRATION, REGLERING OCH EXTERNA KRAV (2000-2015)

I takt med decentraliseringen och friskolereformen dök andra aktörer upp på scenen som hävdade att de hade kunskap om vad som var bäst för skolsystemet. Lärares kunskap och kompetens skulle nu inbegripa pappersarbete, marknadsföring och teknisk support. En gradvis förskjutning av målen bidrog till att undergräva lärares möjlighet att fokusera på elevernas behov.

På grund av de resultatdrivna ledningssystemen under 2000- och 2010-talen riktades uppmärksamheten mot "mätbara resultat". Mindre tid fanns för att planera, leverera och utvärdera kvalitativt bra lektioner. Den kollektiva identiteten riskerade att förlora sin grund i beprövad

erfarenhet och därmed i lärares förmåga att göra professionella bedömningar. När elevernas resultat försämrades blev det också svårare för LF att försvara status quo. I den kollektiva identiteten uppstod behov av specialisering, vilket blev ytterligare ett argument för kvalifikationer och karriärmöjligheter.

Lärare förväntades visa transparens i sitt arbete, och därför skedde en gradvis förskjutning mot en systemrationalitet som påverkade lärarnas känslomässiga engagemang på olika sätt. LF tvingades in ett sammanhang av effektivitet, jämförbarhet, transparens, omfattande regleringar och krav på ökad dokumentation. Dessa krav resulterade i att lärares känslomässiga engagemang avtog. LF rapporterade att många lärare tappat orken på grund av de reglerings- och mätsystem som de var nödsakade att följa. Enligt LF tvingades lärare utföra ett arbete som inte motsvarade deras erfarenhet, förväntningar, kompetens eller kunskapsbas.

Många lärare befann sig i en situation där deras entusiasm för en karriär inom yrket hade minskat till en allvarligt låg nivå. Att undervisa och etablera relationer med kollegor och elever hade skjutits åt sidan, och i deras ställe hade mätbara resultat och dokumentation blivit centrala inslag i en lärares arbetsdag. Jobbet beskrevs som 'tråkigt' och färre ville bli lärare och fler lärare lämnade yrket. I diskussioner om professionellt ansvar argumenterades för att lärare inte kunde göras ansvariga om de inte samtidigt hade nödvändig befogenhet och inflytande över hur resurserna fördelades. Obalans mellan ansvar, befogenheter och resurser poängterades. Enligt LF stod den politiska och den professionella uppfattningen om kvalitet till stor del i motsats till varandra

SAMHÄLLSUTMANINGAR OCH BEHOVET AV GEMENSAMMA VÄRDERINGAR OCH NORMER (2015-2017)

I slutet av perioden antog LF en mer uttalad omsorgsriktad roll där skolan var tänkt att skapa en trygg och säker plats för eleverna. Rollen kan ses som ett tecken på en orientering mot samhällsgemenskap, öppenhet och jämbördighet. Därmed växer en form av demokratisk professionalism fram som kan skönjas i den kollektiva identiteten. LF visade nu ett tydligare motstånd mot kontroll, mätbarhet och önskan om ett utbildningsystem som

Mindre tid FANNS för att planera, leverera och UTVÄRDERA kvalitativt bra lektioner.

Textilslöjd. Lärarförbundets arkiv, TAM-Arkiv. Foto: Mats Jonell.

fungerar som en väloljad maskin. Vidare hävdade LF att ett stort antal elever blivit stigmatiserade av de systemrelaterade kraven och att de därför kände sig utestängda från utbildningssystemet.

Frågan om vilken kunskap som behövdes för att göra rätt saker kopplades tydligare till sociala utmaningar där värden som tolerans och solidaritet blir viktigare än mätbar kunskap.

I slutet av 2010-talet ser vi en förändring av den kollektiva identiteten. Lärares engagemang och förmåga att fungera som förebilder för gemensamma värderingar och demokrati fick större betydelse. Efter hand blev LF:s kritik av det rådande reglerings- och kontrollsystemets effekter på lärarprofessionen allt hårdare. Vid denna tidpunkt blev normer och värderingar viktiga förutsättningar för läraryrkets utveckling.

SLUTSATSER

Två distinkta brytpunkter kan identifieras med avseende på förändringar i den kollektiva identiteten, så som den presenteras av LF. Den första tidpunkten, som tydligt är relaterad till effekterna av specifika politiska reformer, skedde år 2000. Den andra tidpunkten är 2015 då Sverige ställdes inför stora sociala utmaningar.

Sammanfattningsvis är det tydligt hur läraryrket under perioden har anpassat sig och försvarat sin position med avseende på rådande politiska, ekonomiska och ideologiska förhållanden. Det har lett till en rad motsättningar och inkonsekvenser i den kollektiva identiteten. En gradvis förändring sker i föreställningen om vad läraryrket faktiskt är och vad det borde vara. LF har anpassat sig till policyförändringarna som påverkat lärarens kunskapsbas i riktning mot dokumentation, summativa resultat och mätbarhet. LF har emellertid bjudit motstånd vad gäller styrningen av skolan. I kritiken har LF lyft fram lärarnas negativa erfarenheter av den ökande politiska styrningen av skolväsendet och de försämrade villkoren för lärares arbete som det innebär.

Vi menar att LF bör hitta en större självständighet i balansen mellan anpassning och motstånd. Annars är risken stor att LF tappar i både extern legitimitet mot samhället och intern legitimitet mot sina medlemmar.

Av: **Lena Fritzén**, seniorprofessor vid Institutionen för pedagogik och lärande vid Linnéuniversitetet och **Joakim Krantz**, universitetslektor vid institutionen för didaktik och lärares praktik vid Linnéuniversitetet.

Lika villkor?

Om seglivade könsnormer i tandläkarprofessionen

Vilka **NORMER** om ”manligt” och ”kvinnligt” präglar tandläkaryrket? Hur kan dessa normer förändras? **UNIVERSITETSLEKTOR Cecilia Franzén REFLEKTERAR** här över tandläkarprofessionens utveckling och tandläkares villkor i arbetslivet.

Det har blivit en självklarhet att både kvinnor och män kan gå en högre utbildning och arbeta inom vården, skolan, industrin och det privata näringslivet. Men tittar man närmare på enskilda professioner kan kvinnors och mäns arbetsvillkor se olika ut. Den här artikeln handlar om tandläkaryrket och tandläkares arbetsvillkor genom ett genusperspektiv. Förr var det ett yrke som utövades av män, men numera utövas det av båda könen. Det är till och med fler kvinnor än män som är yrkesverksamma. Bilden av en tandläkare som en man kan emellertid leva kvar, vilket kan ha betydelse för tandläkares relationer med patienter och med annan tandvårdspersonal och för tandläkares arbetsuppgifter och karriär. I denna artikel ska jag gå närmare in på vad föreställningar om kvinnligt och manligt och tandläkare som profession kan innebära för deras arbetsvillkor. Jag ska också ta upp möjligheter och hinder för förändringar mot mer lika villkor i tandläkares arbetsliv.

TANDLÄKARE SOM PROFESSION

Att andelen kvinnor i tandläkaryrket har blivit fler än män kan

förstås som att det har skett en feminisering av professionen. För att diskutera om det verkligen har skett en förändring från en manlig till en kvinnlig profession, behövs en beskrivning av tandläkaryrket ur ett professions-teoretiskt perspektiv. Tandläkaryrket är ett av de yrken som räknas som klassiska professioner. Andra exempel är bland annat läkare, psykologer och arkitekter. Det gemensamma för dessa yrkesgrupper är att de bygger sin yrkespraktik på vetenskaplig kunskap som de tillägnar sig under en formaliserad, högre utbildning. För att få utöva yrkena krävs en examen eller någon form av legitimation eller auktorisering. Tandläkarutbildningen i Sverige är en femårig högskoleutbildning som omfattar undervisning i teoretiska ämnen och träning i praktiska färdigheter och omhändertagande av patienter. Efter examen ansöker tandläkare om legitimation hos Socialstyrelsen.

Tandvården är en del av välfärdsstaten och har som mål att främja en god munhälsa. Tandläkare har funnits sedan urminnes tider, fast inte på det sätt som vi tänker på tandläkare idag. I Sverige var det förr smeder som ställde upp när människor hade tandvärk eller besvär med trasiga tänder. Det var inte tal om att laga och försöka bevara tänder utan behandlingen innebar helt sonika att de drogs ut. Under andra halvan av 1600-talet påbörjades utvecklingen mot ett mer reglerat yrke. Då bestämdes att det behövdes legitimation som utfärdades av Collegium Medicum, som motsvarar dagens Socialstyrelse, för att få utöva tandvård. Utvecklingen innebar även att det krävdes utbildning för att kunna ansöka om legitimation. Utbildningen var emellertid först utformad som en hantverksutbildning, där lärlingar lärde sig yrket av yrkesverksamma tandläkare. I slutet av 1800-talet blev tandläkarutbildningen mer formaliserad och teoretisk (Lindblom, 2004).

Tandläkarutbildningen var öppen för både kvinnor och män, men det var främst män som utbildades. Numera är det däremot fler kvinnor på tandläkarutbildningarna, men en anledning till att det tidigare framför allt var män är att det främst var män som studerade på universitet i början på 1900-talet. En annan anledning är att tandläkaryrket traditionellt sett ansetts vara mer lämpligt för män än för kvinnor. Detta har att göra med att yrken kan vara

könskodade som feminina eller maskulina. Könskodningen grundas i föreställningar om kvinnligt och manligt, om vad yrken innebär och om vilka yrken och arbetsuppgifter som kvinnor och män passar bäst för. Professioner som tandläkare har historiskt sett förväntats vara auktoritära, rationella och självständiga, som är egenskaper som motsvarar en traditionell syn på manlighet (Adams, 2010). För att kunna behandla patienter måste tandläkare dessutom ha en god manuell, teknisk förmåga, som är en förmåga som av tradition förknippas med män. Bilden av tandläkaryrket som manligt kan således dels förklaras med att det var fler män än kvinnor som utövade det, dels att det förknippas med egenskaper som traditionellt sett betraktas som maskulina. Det intressanta är att det även finns en annan sida av tandläkaryrket som lyfts fram alltmer de senaste åren, nämligen att tandläkare ska vara omhändertagande, empatiska och ha ett gott patientbemötande. Det finns således en sida av yrket som tradi-

Tandvården är en del av
VÄLFÄRDSSTATEN och
har som mål att främja en
god **MUNHÄLSA**

tionellt sett betraktas som feminin. Denna förändring, i kombination med förskjutningen mot att fler kvinnor än män är yrkesverksamma tandläkare, innebär att tandläkaryrket har blivit mer feminiserat. Betyder det att det numera är ett yrke som anses passa främst för kvinnor, att det har blivit mer könsneutralt eller är det fortfarande ett manligt yrke? Och vad betyder det för tandläkares arbetsvillkor?

SEGLIVADE KÖNSRELATERADE NORMER OCH FÖRESTÄLLNINGAR

Könsrelaterade normer, ideal och föreställningar om kvinnligt och manligt kan uppfattas som självklara och inget som vi reflekterar över till vardags, men de ska snarare

förstås som föränderliga och socialt konstruerade i sociala och kulturella kontexter. Vad som anses vara kvinnligt och manligt skapas eller förändras i socialt samspel genom att våra uppfattningar om oss själva och andra som kvinnor och män bekräftas eller förkastas. Kvinnor och män föds inte med vissa fasta egenskaper, utan kön är något som skapas. Detta är något som lyfts fram inom genusvetenskapen. Vad som anses vara korrekt och önskvärt för kvinnor och män skapas och bekräftas i konkreta möten mellan människor i olika sammanhang, som till exempel på utbildningar, i arbetslivet och privatlivet, men också via media som förmedlar hur kvinnor och män bör vara och se ut, och i förhållande till lagar i ett samhälle och regler och rutiner i en organisation. Att könsrelaterade normer och föreställningar inte är stabila och givna blir tydligt vid en historisk återblick. Till exempel förknippas nog stridspiloter numera främst med män, men under andra världskriget fanns det kvinnliga stridspiloter. Även om det sker förändringar sker de emellertid vanligtvis långsamt beroende på att könsrelaterade normer och ideal i ett samhälle och i organisationer ofta är seglivade och svårföränderliga. Dominerande föreställningar bildar en struktur som påverkar vårt sätt att bete oss och förhålla oss till varandra, och det påverkar också vilka förväntningar vi har på varandra och oss själva.

Att könsrelaterade normer och föreställningar kan vara seglivade stämmer in på tandläkaryrket, trots att yrket innehåller både feminina och maskulina sidor. Tandläkarnas kön har fortfarande betydelse på olika sätt. Det finns skillnader mellan var kvinnliga och manliga tandläkare arbetar – i den privata eller i den offentliga tandvården, det vill säga folktandvården. Det är fler män än kvinnor som är privatvårdsläkare och fler kvinnor än män som är yrkesverksamma inom folktandvården. Detta kan förklaras med att det kan vara enklare att vara föräldraledig och förena familj och arbete som anställd i folktandvården än som privatpraktiserande tandläkare. Traditioner om fördelning av arbete och föräldraskap mellan föräldrar kan således spela roll. En annan förklaring kan vara att folktandvården har ansvaret för barn- och ungdomstandvården, även om de också behandlar vuxna patienter. Privatvårdsläkare kan också behandla barn genom avtal med regionerna, men de har främst vuxna

patienter och utför mer protetik (ersättning av skadade eller förlorade tänder) än i folktandvården. Kvinnliga tandläkare kan förväntas vara mer intresserade av att behandla barn och unga vuxna och de kan genom andras bemötande under utbildningen och i yrkeslivet själva ha föreställningen att det passar dem. De olika patientgrupperna som dominerar i den privata och offentliga tandvården kan således bidra till skillnaderna mellan andelen kvinnliga och manliga tandläkare.

KÖNSRELATERADE
normer kan också variera
mellan arbetsplatser,
vilket PÅVERKAR vad
som behöver förändras.

Könsrelaterade föreställningar har dessutom betydelse för vad kvinnliga och manliga tandläkare arbetar med, utifrån vilka specialistområden som domineras av kvinnor eller män. Tandläkare kan vidareutbilda sig till specialist och drygt tio procent av tandläkarna i Sverige har en specialistexamen. Andelen kvinnor är något större än män, men när det gäller fördelningen inom olika specialistområden finns det intressanta skillnader. Det är fler män än kvinnor som är specialister inom käkkirurgi och protetik medan det är fler kvinnor än män som är specialister inom pedodonti (barntandvård).

Tandläkares kompetens och överordnade position i förhållande till tandhygienister och tandsköterskor, som oftast är kvinnor, kan också påverka och förstärka bilden av tandläkare som en manlig profession. Tandläkare har den längsta utbildningen och den bredaste kompetensen. Tandhygienistutbildningen är en treårig högre utbildning och tandsköterskeutbildningen är en 18 månader lång utbildning på yrkeshögskola. Yrkesgruppernas kompetensområden överlappar delvis varandra, men tandläkare har särskilda expertkunskaper som bara de har och bredast behörighet att behandla och diagnosticera sjukdomar och skador i munnen. Att vara expert och kompetent är något

som traditionellt sett förknippas med maskulinitet. Både tandläkare och tandhygienister kan utföra förebyggande och hälsofrämjande arbete, men det är arbetsuppgifter som framför allt utförs av tandhygienister och där kommunikationen med patienter är en viktig del. Tandsköterskor assisterar tandläkare, utför administrativa arbetsuppgifter och rengör instrument, men de kan också utföra hälsovårdande arbete och enstaka arbetsuppgifter på patienter. De mer feminint kodade arbetsuppgifterna ligger således mer inom tandhygienisters och tandsköterskors arbetsområden.

Könsrelaterade normer kan också variera mellan ARBETSPLATSER, vilket påverkar vad som behöver FÖRÄNDRAS.

Tandläkare har dessutom en arbetsledande position gentemot tandsköterskor, som kan ses som naturlig för manliga tandläkare men mer främmande för kvinnliga tandläkare (Franzén & Svedberg, 2021).

Ytterligare en omständighet som skapar den manliga tandläkaren som norm är kraven på produktivitet och ekonomiska resultat i tandvården, både inom den privata och den offentliga tandvården. Det finns en tradition att kontinuerligt följa upp och redovisa antalet behandlade patienter och timintäkter och andra kvantitativa mått. Detta kan ses som en styrmodell som visar vad som förväntas av tandläkare och vad som är viktigt i en organisation. Kommunikation och omhändertagandet av patienter följs däremot inte upp. Dessa delar av arbetet kanske inte heller värderas på samma sätt som ekonomiska resultat. Betoningen på ekonomiska resultat kan variera på olika arbetsplatser, men det kan finnas en bild av att en duktig tandläkare är någon som är produktiv (Franzén, 2009). Detta förstärker bilden av tandläkaryrket som manligt kodat och kan vägleda tandläkares beteende och möjligheter.

Könsrelaterade föreställningar och normer kan med andra ord bidra till ojämställda arbetsplatser.

Patientoperation på Eastmaninstitutet i Stockholm. TCO:s arkiv, TAM-Arkiv. Foto: John Wahlbärj.

HUR FÖRÄNDRA OJÄMSTÄLLDHET PÅ EN ARBETSPLATS?

Professionella som upplever att deras villkor och möjligheter begränsas i en organisation eller på en arbetsplats kan vilja få till en förändring. Det kan gälla både kvinnor och män eftersom normer för hur professionella förväntas vara kan vara begränsande för båda könen, även om det oftast är kvinnors situation som lyfts fram i debatter och i forskning. Men går det att förändra könsrelaterade normer i en organisation eller på en arbetsplats med tanke på att könsstrukturer kan vara seglivade? Ja, det går, men det kan vara en hopplös uppgift för den enskilda individen. Möjligheterna kan påverkas av samhälleliga lagar och regler i en organisation förutom samhälleliga och organisatoriska normer och föreställningar. Könsrelaterade normer kan också variera mellan arbetsplatser, vilket påverkar vad som behöver förändras.

I Sverige har riksdagen satt upp jämställdhetspolitiska mål. Ur ett internationellt perspektiv har Sverige kommit långt, men det finns mer att göra. Det kan vidare finnas skillnader mellan hur jämställt det är i ett samhälle och i arbetslivet. Om det finns statliga regleringar för mer jämställdhet kan det underlätta för förändringar på organisationsnivå (Acker, 2006), men det kan ta tid för jämställdhetspolitiken att slå igenom. Det kan också ta tid för jämställdhetspolicier inom en organisation att slå igenom på den enskilda arbetsplatsen. Detta kan bero på vilka personer som arbetar där och deras intressen, erfarenheter och värderingar. Förhoppningen kan stå till att ledningen i en organisation eller på en arbetsplats uppmärksammar och vill förändra begränsande könsstrukturer. Men detta är ingen garanti för förändring. Förändringsarbete för mer jämställdhet kan mötas av motstånd speciellt från män om de upplever att deras privilegier minskar (Acker, 2006).

Att det kan vara svårt betyder emellertid inte att det behöver vara förgäves för en person att gå emot normerna. Det kan vara svårt, men annars blir det aldrig några förändringar. Och det har ju skett förändringar historiskt sett. Andelen kvinnor har ökat på tandläkarutbildningen och i yrkeslivet och allt fler kvinnor blir specialister. När det gäller synen på tandläkaryrket och yrkets innehåll ur ett könsperspektiv kan det ta längre tid att förändra.

I Sverige har RIKSDAGEN
satt upp JÄMSTÄLLDHETS-
POLITISKA mål

Debatter om jämställdhet i det svenska samhället och i politiken kommer förhoppningsvis att på sikt få genomslag även i det dagliga arbetet och påverka både kvinnliga och manliga tandläkares möjligheter att få använda sina kunskaper fullt ut och följa sina karriärdrömmar. Att få upp ögonen för skillnader, och se hur könsrelaterade normer kan begränsa kvinnliga och manliga tandläkares arbetsvillkor, är ett första steg på vägen. Det andra är att prata om det på arbetsplatser och aktivt verka för förändringar. Då kan det börja hända saker!

Referenser

Adams, T. L. (2010). "Gender and feminization in health care professions." *Sociology Compass*, 4(7), 454-465.

Acker, J. (2006). "Inequality regimes. Gender, class, and race in organizations." *Gender & Society*, 20(4), 441-464.

Franzén, C. (2009). "Lydiga tandläkare." I O. Franzén & K. Jonnergård, (Red.), *Kunskapsbehov och nya kompetenser. Professioner i förhandling*. Stockholm: Santérus Academic Press.

Franzén, C. & Svedberg, E. (2021). "Tandläkaryrket: en mångfacetterad profession." I C. Franzén & D. Tzimoula (Red.), *Genus och professioner*. Lund: Studentlitteratur.

Lindblom, C. (2004). *I väntad på tandvården: hur tandrötan blev politik*. Doktorsavhandling, Linköpings universitet.

Av: **Cecilia Franzén**, universitetslektor vid Malmö universitet.

BILDER AV PROFESSIONER

Några fotografier från TAM-Arkiv som visar professioner. I början av 1900-talet användes uttrycket "profession" om endast ett fåtal yrken. Med tiden har allt fler yrken blivit professionaliserade. TAM-Arkivs medlemsorganisationer inom Saco och TCO organiserar de professionellt yrkesverksamma i Sverige. I vår fotosamling finns bilder från olika tider och rum som illustrerar olika yrkens förändring.

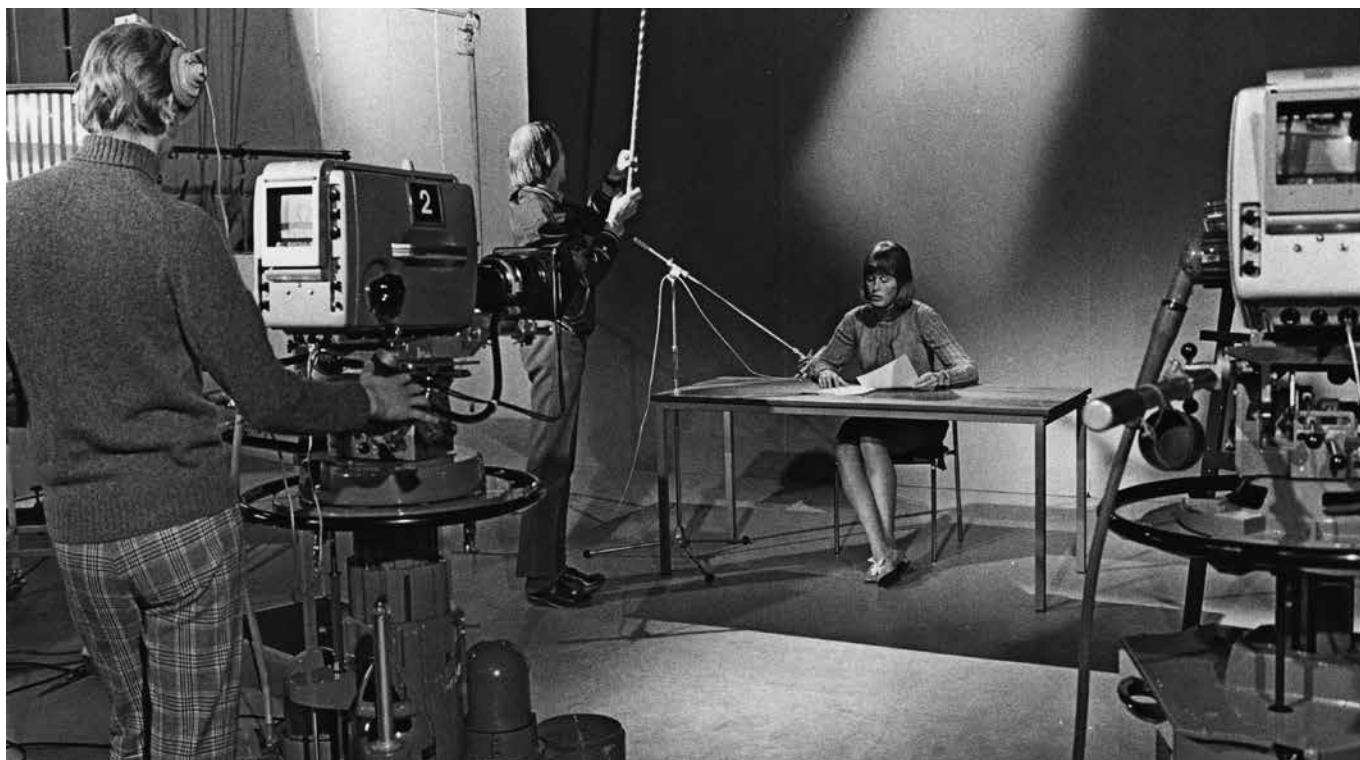
Laboratorium 1959.
Statstjänstemannaförbundets arkiv, TAM-Arkiv. Foto: Foto-Herrnied.

Män i sampråk.
Statstjänstemannaförbundets arkiv, TAM-Arkiv. Foto: Björn Myrman.

Massmedia 1970. Fackförbundet ST:s arkiv, TAM-Arkiv. Foto: Björn Myrman.

Undervisning. Lärarförbundets arkiv, TAM-Arkiv. Foto: Harry Berg.

Professionsbyggaren Kerstin Hesselgren

KERSTIN HESSELGREN har betytt mycket för professionaliseringen av tre yrkesgrupper: hushållslärare, socialarbetare och personalhandläggare. Hon var också en **BETYDELSEFULL** liberal politiker under 1900-talets första hälft. Författaren **ANDERS JOHNSON** beskriver hennes levnadsgärning.

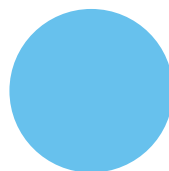

erstin Hesselgren (1872–1962) var den mest betydelsefulla kvinnan i svensk statsförvaltning och politik före 1945. Hon var en av de fem första kvinnorna som valdes in i riksdagen 1921. Där var hon ledamot i 21 år, de två första som liberal, därefter elva år som ”frisinnad vilde” och slutligen åtta år som folkpartist. Hon var yrkesinspektris 1913–1934 och därmed den första kvinnan med myndighetsbefogenheter inom ett ämbetsverk. Först med behörighetslagen 1925 öppnades andra högre statliga tjänster för kvinnor.

Hesselgren var drivande i professionaliseringen av tre yrkesgrupper: hushållslärare, socialarbetare och perso-

nalhandläggare. Hon tillhörde den andra kullen som examinerades 1896 till lärare i huslig ekonomi på Högre lärarinneseminariet i Stockholm (HLS). Hon noterade där hur elever som studerade på den ordinarie lärarinneutbildningen nedlåtande betraktade hushållseleverna som ”ett bättre slags köksor”.

Hesselgren arbetade som hushållslärlarinna i Stockholm 1897–1906, och som landets första skolköksinspektris för Stockholms stad 1908–1912. Hon ledde arbetet med att höja statusen för hushållslärlarinnorna, inte minst som den första ordföranden i Svenska skolkökslärlarinnornas förening (SSLF) 1906–1913. Hon drev på politiker, lokalt

Först med
behörighetslagen 1925
ÖPPNADES andra högre
statliga tjänster för
KVINNOR.

och nationellt, för att skapa bättre förutsättningar för utbildningen i huslig ekonomi, och för att genom kurser och stipendier höja lärlarinnornas kompetens.

År 1963 bytte SSLF namn till Hushållslärlararnas riksför-

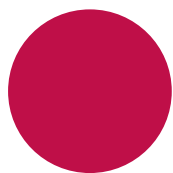

Kerstin Hesselgren och Fogelstadgruppen. Källa: Wikipedia commons.

ening. Den upphörde vid Facklärarförbundets sammanslagning med Sveriges Lärarförbund 1990. Föreningens arkiv finns i dag på TAM-Arkiv.

Kerstin Hesselgren gjorde pionjärinsatser inom utbildningen av socialarbetare. Svenska fattigvårdsförbundet arrangerade 1907 den första kursen för personer som var eller skulle bli verksamma inom fattigvården. Kerstin Hesselgren anlätades som en av föreläsarna. Hon kom från 1908 att leda de regelbundet återkommande utbildningarna för blivande föreståndare och föreståndarinnor på fattigvårdsanstalter.

Kerstin Hesselgren var också med om att utforma och leda Centralförbundet för socialt arbetes kurser i socialt arbete, vilka var landets första kvalificerade utbildning för personer som skulle arbeta inom socialt arbete, även

Kerstin blev LEDARE
för de tre första
kurserna i PRAKTISKT
socialt arbete.

utanför fattigvården. Antalet kommunalt anställda socialarbetare var begränsat, och mycket av det sociala arbetet bedrevs av andra huvudmän. Kurserna riktade sig bland annat till ”personer, som vilja ägna sig åt bostads-, hemarbets- och barnavårdsinspektion samt dem som vilja utbilda sig till socialt arbete vid fabriker, vice värdskap i hus för mindre bemedlade o.s.v.”

De ämnen som ingick i kursen var kemi, fysik, bakteriologi (alla med experiment), fysiologi, byggnadslära och konstruktionsritning, författningskunskap, skyddslagstiftning, fattigvård, födoämneslära, barnavård, sjukvård, rapportskrivning, allmän hygien och arbetsmetoder, samt samhällslära. Kursavgiften var relativt hög, men det fanns möjlighet att få studera till halv avgift eller få stipendium från Fredrika Bremer-förbundet.

En strävan bakom kurserna var att frigöra yrkena från sina filantropiska rötter och göra de socialt verksamma till

avlönade, professionella yrkesarbetare. Kerstin blev ledare för de tre första kurserna i praktiskt socialt arbete. Den första kursen ägde rum 1910 och omfattade 300 timmar. Den bestod av två grupper, en för arbete inom bostad och hem, en för arbete inom barnavårdsinspektionen. Kerstin föreläste om födoämneslära, allmän hygien, vård av barn i skolåldern samt om socialhygieniska anordningar, bland annat folkbad, folkparker och koloniträdgårdar.

Den andra kursen omfattade två terminer 1911–1912 och samordnades med den kurs inom Fattigvårdsförbundet som Kerstin ledde. Den tredje kursen ägde rum 1912–1913 och kompletterades med en kurs i matlagning och födoämneslära på Högre lärarinneseminariet. Under de följande åren medverkade Kerstin som föreläsare på CSA:s kurser i praktiskt socialt arbete, men var inte längre kursledare. Kursverksamheten övertogs 1921 av Socialinstitutet i Stockholm där Kerstin föreläste till 1947, då hon var 75 år fyllda.

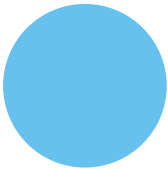
Som yrkesinspektis skulle Kerstin Hesselgren, enligt sin instruktion, inte bara syssla med rena arbetsmiljöfrågor:

Kerstin Hesselgren. Källa Wikipedia commons.

”Yrkesinspektris har att verka för förbättring af de kvinnliga arbetarnas lefnadsförhållanden, såsom beträffande kost och bostad samt hälso- och sjukvård, för utvecklande af spar-, understöds- och försäkringsväsen bland dessa arbetare samt för deras höjande i sedligt och intellektuellt afseende.”

Kerstin hade under sin studietid i London i början av 1900-talet kommit i kontakt med de ”social secretaries” som fanns på större industriföretag och som tog sig an

I DENNA skolas spår
följde satsningar på
utbildning av arbetsledare
i gruppleaderskap och
på SYSTEMATISK
personalvård.

industriarbetarskornas problem. Hon försökte sedan plantera denna idé i Sverige, där yrkesgruppen kom att kallas fabrikkssystrar. Den som först nappade var Oscar Wallenberg som var vd för det statliga Tobaksmonopolet från dess grundande 1915 till 1929.

Fabrikkssystrarna fick bland annat ansvar för hygieniska anordningar, personalutrymmen, trivselskapande åtgärder på arbetsplatsen, fritidssysselsättningar, studieverksamhet, bibliotek, barnomsorg och skollovskolonier. I mån av behov skulle de även göra besök i arbetarnas hem. De skulle vara behjälpliga vid nyanställning och introduktion på arbetsplatsen, omplacering, förflyttning och permittering av personal så att individens psykiska och fysiska behov så långt möjligt kunde beaktas.

År 1921 ändrades beteckningen fabrikkssystem till personalkonsulent. I sin roll som yrkesinspektris hade Hesselgren stor nytta av dessa personer, vilket hon skriver om i sina självbiografiska anteckningar:

”De voro liksom yrkesinspektionens tentakler till fabriksvärlden. De omsatte så att säga vad den kvinnliga yrkesinspektionen försökte få fram. Genom den blev man också känd av arbetarskorna, och möjligheter till kontakt med dem förbättrades väsentligt.”

År 1922 bildades föreningen Socialarbetare inom industri- och affärsvärld (SAIA). Kerstin var ordförande där fram till 1949. Föreningen heter numera Sveriges HR Förening.

Föreningen skulle enligt stadgarna ”höja och utveckla det sociala arbetet inom företagen, verka för att socialarbetarna erhålla en grundlig och effektiv utbildning samt bereda egna medlemmar möjlighet att öka och fördjupa sina insikter i vad som rör arbetet”. SAIA publicerade en broschyr 1930 där det framgick vilka huvuduppgifter personalkonsulenterna hade:

- Befrämja den individuella hygienien samt ha uppsikt över företagets allmänna hygieniska förhållanden.
- Assistera vid urval och nyanställning av personal, samt följa upp den nyanställdes framsteg i arbetet.
- Vid begäran bistå de anställda med upplysningar, råd och handläggning av olika ärenden, exempelvis lån och igångsättning av sparkassa.
- Personalkonsulten skall även bistå med hjälp vid etablerande av marketerier klubblokaler, matsalar, barnkrubbor, bostäder, vilohem och hemgårdar. Likaså ska denne även underlätta för att sträva för bildning, exempelvis boklån, studiecirklar och folkhögskolekurser.

Kerstin Hesselgren bidrog genom sitt arbete som yrkesinspektris och som ordförande i SAIA till att sprida idéer från den amerikanska human relations-skolan. Den betonade frågor kring informellt ledarskap och arbetsgruppens sammanhållning. I denna skolas spår följde satsningar på utbildning av arbetsledare i gruppleaderskap och på systematisk personalvård. Hon deltog också i arbetet för att minska motsättningarna på arbetsmarknaden. Idéhistorikern David Östlund skriver om Saltsjöbadsavtalets framväxt i *125 år med Corporate Social Responsibility* 2009: ”Den tongivande företrädaren för vår reformtradition i den fredsprocess som skulle leda fram till 1938 års huvudavtal var emellertid Kerstin Hesselgren.”

Anders Johnson är författare med inriktning på svensk politisk och ekonomisk historia. Han utkommer i början av 2023 med en omfattande biografi över Kerstin Hesselgren.

Arkivarier i professionens tjänst

Hur uppkom arkivprofessionen i SVERIGE? Vilken roll har arkivariernas ORGANISERING spelat? Arkivchefen Lars-Erik Hansen ger här en bild av ARKIVARIEYRKETS utveckling.

Arkivprofessionen i Sverige växte fram från historiefprofessionen och bevarade långt in på 1900-talet ett extremt nära samarbete med sina historiskt orienterade kollegor. Banden mellan arkivarier och historiker är vid denna tid stark i alla industrialiserade länder. Arkivarierna strävade tidigt efter att bli en profession.

För att ett yrke ska kallas en profession förutsätter det bl.a. en specialiserad, systematisk utbildning. Genomgång av vissa examina krävs för att få tillträde till professionen, examina som ger professionen dess roll i den samhällsliga arbetsdelningen. Professionerna har en tendens att kräva såväl tjänstemonopol som frihet från kontroll av andra aktörer, i syfte att bli oberoende av både lekmän och staten. Eftersom professionerna är grundade på kompetens, professionell etik och har ett särskilt samhällsintresse, gör de också anspråk på speciella materiella belöningar. Detta är grunden för all professionalisering, men hur började detta för arkivarierna?

ORGANISERINGEN TAR FART

Den första organisationen som organiserade arkivarier växte fram i en facklig kontext, men kom att arbeta med professionaliseringsfrågor. Facklig verksamhet tog inte under 1800-talet fart i Sverige för att forma professioner. Orsaken var kampen för arbetarklassens rätt och rättigheter. Arbetarklassens centralorganisation

Landsorganisationen (LO) eftersträvade att organisera alla arbetare på en arbetsplats, den s.k. industriförbundsprincipen, och inte dela upp arbetarna i organisationer byggda på deras yrkesuppgifter inom en och samma verksamhet.

Facklig organisering där professionsfrågorna växte och blev dominerande s.k. yrkesförbund utvecklades först en bit in på 1900-talet, framför allt läkare och jurister gick i spetsen för denna organisering. När yrkesförbunden valde att upprätta en centralorganisation, Sveriges Akademikers Centralorganisation (Saco), kom professionerna och deras frågor mer i fokus.

Ursprungligen var arkivariekåren liten och det var i stort en uteslutande statlig verksamhet. De fackliga frågorna kunde inte kanaliseras i ett eget förbund, som var fallet med t.ex. lärarna.

En organisation för arkivarier – Arkivstatens tjänstemannaförening (ARK) – bildades 1936 och hade då 29 medlemmar. Medlemmarna omfattade en stor del av den då mycket blygsamma arkivariekåren, som hade akademisk utbildning med historia som huvudämne. Organisationen var öppen endast för anställda vid den s.k. arkivstaten – det vill säga Riksarkivet och landsarkiven.

FACKLIG PROFESSIONSOFFENSIV

Vid denna tid tog den fackliga organiseringen av övriga tjänstemän fart på allvar – anställda inom industrin, inom kommuner eller inom staten som organiserade, planerade

och följde upp arbetet ökade sina fackliga aktiviteter. År 1931 etablerades en centralorganisation för en rad tjänstemannagrupper: De anställdas centralorganisation (Daco). Tjänstemän inom privat sektor fick förenings- och förhandlingsrätt för sina medlemmar samma år som ARK bildades år 1936. Därmed kunde det fackliga arbetet börja på allvar med kamp för privatanställda löntagares rätt och rättigheter, vilket måste ha fungerat som en inspiration för ARK.

En annan förändring som fick stor betydelse för den lilla arkivariekårens organisering var 1937 års förordning som

Redan
PÅFÖLJANDE år
började ARK
ÖVERLÄGGNINGAR
med Riksarkivets
ledning.

Arkivarie på TAM-Arkiv. Foto: Andreas Lindahl.

gav auktoriserade personalorganisationer rätt att överlägga med myndigheternas ledningar, men de fick emellertid inte, liksom anställda inom den privata sektorn, teckna kollektivavtal om löner och andra villkor. På denna punkt fick de offentligtanställda följa de beslut som arbetsgivaren tog. Redan påföljande år började ARK överläggningar med Riksarkivets ledning.

KONKURRENSBEGRÄNSNING I KÅRENS INTRESSE

Inom arkivsektorn började under andra världskriget allt fler icke-akademiker arbeta med arkiv. När Arkivmannaföreningen (som senare blev Föreningen arkivmän), som bestod av medlemmar som hänvisats till arkivarbete genom ett initiativ från statens arbetsmarknadskommission, år 1945 tog initiativ till bildandet av en riksorganisation, Sveriges arkivtjänstemäns riksorganisation, levererades omfattande kritik mot det nya organisationsförsöket från ARK. Kritiken gick ut på att arkivarieuppdraget krävde akademisk utbildning och kunde därför inte vara en avskeppningsplats för arbetslösa genom arbetsmarknadspolitiska åtgärder. Kravet att medlemmarna i ARK skulle ha en viss lönegrad markerade i linje härmed att endast akademiskt utbildade kunde bli medlemmar.

Under denna period började även akademikeryrken att på bred front organisera sig fackligt. Det var naturligt att Arkivstatens tjänstemannaförening, som bestod av akademiskt skolade historiker, från början 1949 fick kontakt med och blev medlem i Sveriges Akademikers Centralorganisation (Saco), grundat två år tidigare.

Avgränsningen mot andra som ville arbeta med arkiv fortsatte under efterkrigstiden och fick genomslag i ARK:s stadgar. Mot bakgrund av expansionen av antalet anställda inom kommunerna som inkluderade akademiker krävde föreningen att medlemmarna i organisationen skulle ”utgöra en sammanslutning mellan de vetenskapligt utbildade tjänstemännen vid statliga och kommunala arkiv” och medlemskap kunde den få som vunnit ”vetenskaplig kompetens och var föreskriven för anställning som amanuens vid Riksarkivet”. I 1964 års stadgar formulerades medlemskravet om och omfattade nu personer som ”vunnit kompetens för anställning såsom arkivarie vid Riksarkivet”.

UTBILDNING I CENTRUM

Även inom ARK var medlemsantalet länge lågt. Den stora ökningen kom först i och med att det skapades en akademisk arkivarieutbildning som fr.o.m. hösten 1973 hölls vid Stockholms universitet. Lärarna och läromedelsförfattarna var medlemmar i ARK.

Centrala frågor för ARK var löner, utbildning, behörighetskrav och yrkesstatus. I föreningens begynnelse fastställdes lönerna inom den offentliga sektorn av regeringen. Först på 1960-talet fick de statligt och kommunalt anställda förhandlings- och strejkrätt.

Utbildningen för arkivarier förändrades mycket under ARK:s tid, sedermera omdöpt till Sveriges arkivtjänstemäns förening. Före 1973 fick de akademiker som anställdes sin utbildning inom ramen för sin tjänst vid någon arkivinstitution. ARK var delaktig (bl.a. som remissinstans) i den utveckling som ledde till att arkivvetenskap blev ett självständigt akademiskt ämne och att arkivutbildningar tillkom vid flera universitet.

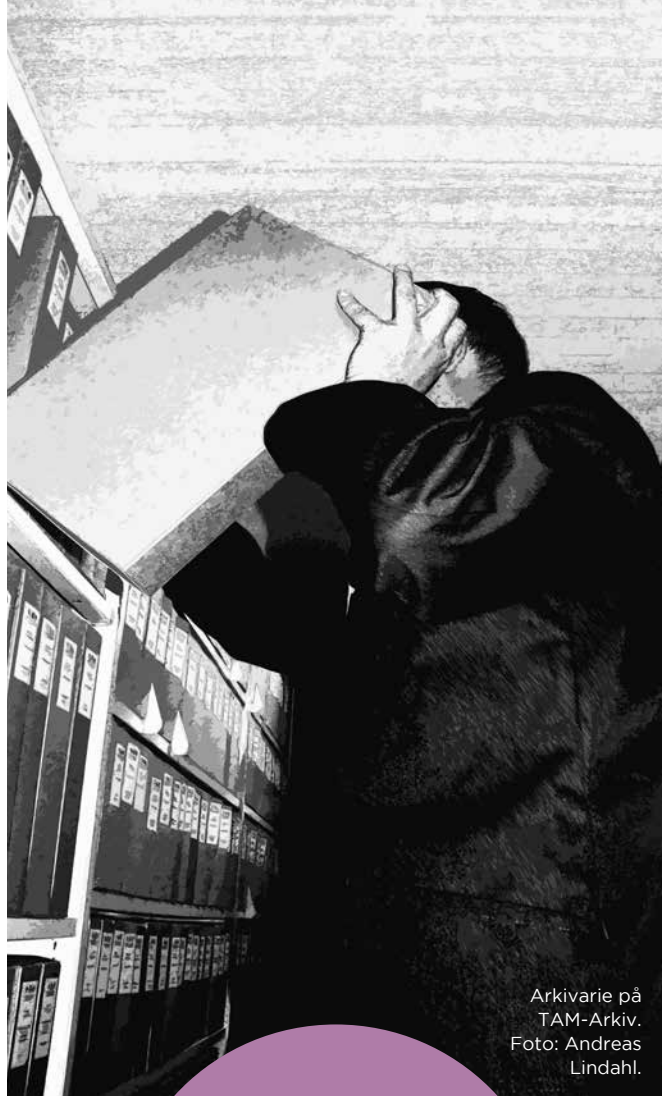
FACKLIG KONSOLIDERING

DIK, fackförbundet som organiserar högskoleutbildade personer som arbetar inom kultur- och kommunikationsbranschen, uppstod 1972 och ingick i Saco. DIK formades genom en sammanslagning av flera mindre förbund inom arkiv-, biblioteks- och museisektorn. Sveriges arkivtjänstemäns förening, tidigare ARK, blev då en av delföreningarna inom DIK. För ARK:s del innebar detta många fördelar, bl.a. att man blev representerad i många av DIK:s organ, inte minst i förbundsstyrelsen.

VÄGEN MOT EN PROFESSION

ARK som ett utpräglat yrkesförbund har aldrig varit ett renodlat fackförbund, även om professionsfrågor successivt förflyttades till och delvis togs över av andra arkivarieföreningar t.ex. Föreningen för arkiv och informationsförvaltning (FAI). Det går emellertid inte att underskatta betydelsen av ARK:s arbete för den lilla professionen. Föreningen är på många sätt en föregångare och väggröjare för de föreningar som kom efter och som ökade trycket i frågor av relevans för arkivarierna.

I och med utbyggnaden av välfärdssystemen och högskoleutbildningen under andra hälften av 1900-talet har en

Arkivarie på
TAM-Arkiv.
Foto: Andreas
Lindahl.

CENTRALA frågor för
ARK var löner, utbildning,
behörighetskrav och
YRKESSTATUS.

ny generation av professioner expanderat kraftigt; lärare, socialarbetare, sjuksköterskor, bibliotekarier och arkivarier. Dessa professioner är ofta inplacerade i större byråkratiska organisationer. Med den vetenskapliga kunskapen som grund har semiprofessionerna närmast sig de klassiska professionerna som t.ex. läkarna. Men kunskapsbasen är fortfarande omdiskuterad.

Av: **Lars-Erik Hansen**, arkivarie och chef för TAM-Arkiv.

Har du hittat rätt profession?

Att bli ”professionell” är något många EFTERSTRÄVAR. Men vad händer om man hamnar i fel fack? Det är en FRÅGA som författaren Leif Eriksson har reflekterat över.

Man kan anta att den som satsar på att skaffa sig en profession – med allt vad det innebär av tentastress, skuldsättning, enformig diet etc. – har en tydlig riktning i livet utstakad för sig. Men som med alla antaganden så vilar även detta på lös grund. Sanningen är nog snarare att en förvånansvärt stor del av dem som har en profession lika väl hade kunnat slå in på en helt annan bana.

Vi människor är ju inte – särskilt i ung ålder – så genomlysta, förnuftsstyrda och ambitiösa som representanter för samhället ibland tycks förutsätta. Påfallande ofta är vi så osjälvständiga, initiativlösa och bekväma av oss att vi liksom bara hamnar där vi hamnar – och sedan blir kvar där tills vi börjar skåpsupa eller utvecklar någon mystisk åkomma till följd av lika djup som omedveten inre otillfredsställelse. Även professioner med hög status kan bli sådana återvändsgränder och självvalda fångelser om man inte passar sig.

Det är dock inte bara man själv som drabbas av den sortens irrfärder och olyckliga val. Även dem man möter i sin profession drabbas. Att till exempel vara patient till en hjärtkirurg eller tandläkare som uppenbarligen har tankarna på annat håll, kan göra vem som helst nervös. Likaså är det en källa till befogad oro om ens revisor inför bokslutet plötsligt frågar efter kvitton och fakturaunderlag som man vet sig ha skickat flera månader tidigare. Man vill heller inte höra piloten – som inom kort ska flyga en över Atlanten – i uppgiven ton säga till någon i kabinpersonalen: ”Flyga hit och flyga dit – det är så meningslöst att man bara vill dö.”

Vi vill helst slippa inse att den som har en profession inte nödvändigtvis är professionell. För det är viss skillnad på att ha ett yrke och att verkligen behärska det. När man inte behärskar sin profession är man per definition oprofessionell, det vill säga inkompetent. Man kan ju tycka att människor som ägnar en stor del av sin vakna tid åt något också borde bli riktigt bra på det. Men om man är på fel

plats i (yrkes)livet så spelar det ingen roll hur många dagar man släpar sig iväg till jobbet. Man kommer aldrig att uppnå den yrkesskicklighet som skänker en den uppskattning vi alla behöver för att växa som människor och utan vilken vi vissnar och förtvinar.

I ljuset av detta framstår den inkompetente som en i grunden tragisk figur som helt i onödan ställer till det för sig själv och andra. För med tanke på mängden olika professioner som står oss till buds när vi rycks upp ur ungdomens lättjefulla drönartillvaro och med milt våld tvingas ut i arbetslivet, så borde det i princip vara omöjligt att inte förr eller senare hitta ett yrke som åtminstone någotsånär passar ens komplicerade natur och mer eller mindre bristfälliga färdigheter. Men då glömmet vi att vi har med människor att göra – en djurart som parar sitt högt utvecklade självmedvetande med en lika utvecklad förmåga att fullständigt gå vilse i en djungel av orealistiska önskedrömmar, grandiosa självbilder, paranoida föreställningar, hjärnspöken etcetera. Det som borde kunna vara en någotsånär rak väg mot ett yrkesliv präglat av självklar tillhörighet och meningsfullhet, blir alltför ofta ett huvudlöst kringirrande som riskerar att bringa olycka över alla inblandade.

Därför bör vi – om inte annat så av ren medmännisklighet – försöka hjälpa de individer som uppenbarligen gått vilse i yrkeslivet. Så nästa gång du sitter där i tandläkarstolen och tandläkarens blick vandrar ut genom fönstret medan borren ilsket vinande närmar sig din öppna käft – grip då tillfället i akt att ge den vilsegångne en knuff som kan leda till ett existentiellt uppvaknande men som också kan bespara dig själv en smärta bortom all beskrivning.

Av: **Leif Eriksson**, författare.

Leif Eriksson. Foto: Sevdal Svensson.

Hur har svensk sjukvård utvecklats?

Litteratur:
Carina Carlhed
Ydhag. 2020.
Uppkomsten av
ett professionellt
medicinskt
fält: Läkares,
sjuksköterskors
och laboratorie-
assistenters
formering.
Stockholm
University Press.

Hur har den svenska sjukvården förändrats historiskt? Vilka processer har bidragit till att de medicinska yrkena blev de professioner vi kan se idag? Det är frågor som belyses i boken "Uppkomsten av ett professionellt medicinskt fält".

Svensk medicin har en lång historia. Det inser man om man börjar läsa Carina Carlhed Ydhags bok "Uppkomsten av ett professionellt medicinskt fält". Beskrivningen av det medicinska fältet i Sverige börjar i 1600-talets stormakts-Sverige och slutar med New Public Management på 1990-talet. Boken visar hur teknikens utveckling, professionaliseringsprocesser och staten är delar av de komplexa historiska förhållanden som bidragit till hälso- och sjukvårdens yrken och organisation. Resultatet blir en djupare förstå-

else för medicinens historia. Ofta beskrivs det som att medicinen gått från "klarhet till klarhet". Men det boken visar är att det funnits – och alltid finns – flera parallella, alternativa utvecklingsvägar. Vilka utvecklingslinjer som följs beror på allianser i de ekonomiska, politiska och institutionella förändringarna. Det kan vara värdefullt att känna till dessa förändringsprocesser och deras tröghet. Genom denna kunskap kan man förstå att förändringar går mycket långsamt och att det är många parametrar som ska verka i samma riktning för att förändringar ska ske.

Boken visar hur intresset för hälsan hos befolkningen och den sociala ordningen ursprungligen hängde samman med den administrativa och politiska kontrollen över landets resurser och sociala krafter. Professioner går igenom olika faser. Metoder från både skolmedicin och folkmedicin tillämpades under 1600- och 1700-talet. Trots att skolmedicinen i slutet av 1700-talet bestod av många olika medicinska system och idéer kan denna tid karakteriseras som en storhetstid för de praktiserande läkarna beroende på att de då hade en relativ handlingsfrihet och frihet att utveckla teorier.

Så småningom kom den biomedicinska kunskapen att utgöra en bas för medicinens kunskapskärna, dess

heartland. Läkarna kunde hävda sin ensamrätt till denna expertis. Ett heartland är det robusta område där en profession är säkrast, eller svårast att attackera. Utvecklingen av biomedicinsk kunskap gjorde det svårare för andra att klassificera ett problem, att resonera kring det och agera utifrån det. Utifrån detta är den nu vidgade tillgången för utomstående till kärnan i kliniskt arbete, samt en ökad transparens i den medicinska kunskapen, praktiken och resultatet mycket problematisk. Utvecklingen gör att det finns en risk att läkarprofessionen fränkoppas det professionella kunskapssystemet och att deras förmåga till diagnosställande och bedömningar av lämpliga behandlingar istället blir betraktat som ett mer rutinartat arbete och regelföljande.

Bokens sista kapitel handlar om de medicinska professionerna i en försvagad välfärdsstat på 1970- till 1990-talet. I början på 1990-talet uppkom den s.k. "evidensrörelsen" och då infördes evidensbaserad medicin. Det hänger samman med andra strömningar i samhället som den alltmer utbredda utvärderingen och uppföljningen av offentligt finansierad verksamhet.

"Uppkomsten av ett professionellt medicinskt fält" är en bok full av kunskaper och insikter om det medicinska fältets utveckling i Sverige. En bra bok!

Om konstens tjänare

Litteratur: Jaan Kolk. 2022. Vi är alla i tjänst hos konsten: från Svenska Teaterförbundet till Fackförbundet Scen & Film.

Fackförbundet Scen & Film organiserar många olika yrkesgrupper. Det de har gemensamt är kanske att de alla är i tjänst hos konsten. "Vi är alla i tjänst hos konsten" är också titeln på en ny bok som beskriver Fackförbundet Scen & Films historia.

Att teckna Svenska Teaterförbundets resa från dess bildande 1894 till det som sedan 2021 heter Fackförbundet Scen & Film är en utmaning. Det framhålls av historikens författare tillika förbundets

tidigare förbundsdirektör Jaan Kolk. Det är också en utmaning att recensera boken: att göra en bok som behandlar så många aspekter av förbundets historia rättvisa. I det inledande kapitlet sammanfattar han förbundets historia kronologiskt. De övriga kapitlen är tematiskt uppbyggda.

Boken har inte akademiska ambitioner, men bokens styrka är att Kolk kunnat utnyttja sina egna erfarenheter som förbundsdirektör fram till årsskiftet 2015/16. Under förbundets inledande decennier – fram till 1950-talet – fokuserade organisationen mest på humanitär hjälp till medlemmarna. Förbundet inrättade t.ex. begravnings-, sjuk- och pensionskassor. Man samlade också in pengar till ett ålderdomshem för pensionerade skådespelare.

Visserligen drev förbundet redan från starten vissa fackliga frågor. Redan då eftersträvande man att få till stånd ett "normalkontrakt" för skådespelare för att reglera vissa grundläggande villkor. Men det var först 1944 som det fackliga arbetet tog fart. Då ombildades nämligen den sociala sektionen till Svenska Teaterförbundets Fackorganisation, en från förbundet fristående organisation som anslöt sig till den då nyskapade fackliga centralorganisationen TCO. Efter kriget initierades sedan något som i boken betecknas som "teaterdemokrati"

(vilket uttryck!!). Det handlade om de första stegen mot medinflytande som sjösattes genom de s.k. företagsnämnderna.

Arbetsmiljöfrågorna kom i ramp-ljuset 2017 då #metoo-rörelsen inleddes med att skådespelerskan Alyssa Milano bad alla kvinnor som ofredats sexuellt att svara på hennes tweet med orden "me too". I Sverige kom uppropet #tystnadtagning där skådespelare samlade sina erfarenheter av sexuella övergrepp, ett initiativ som snart följdes av flera upprop. Enligt Kolk var förbundet väl förberett. Redan dagen efter det första uppropet träffades fackförbundet Scen & Film och deras motpart arbetsgivarorganisationen Svensk Scenkonst. Så småningom pekade parterna på kollektivavtalslösningar som en väg att förhindra trakasserier.

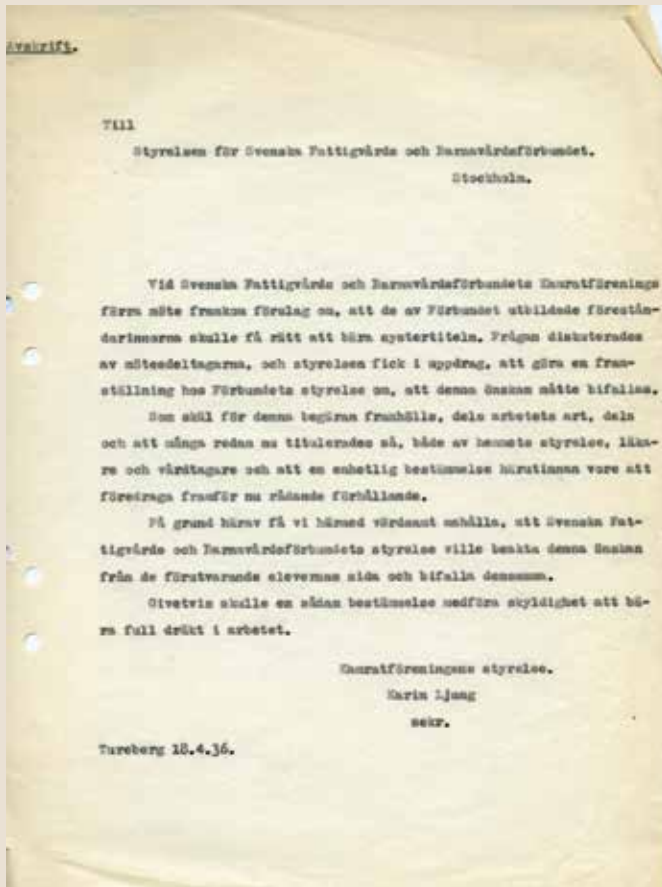
En intressant del av boken behandlar statens roll för att forma villkoren för förbundets medlemmar. Kulturpolitiken – som ett eget politikområde – uppkom först på 1960-talet. Kulturrådet som då tillsattes skulle behandla "den långsiktiga inriktningen av de statliga åtgärderna på kulturområdet".

Det är således många frågor som avhandlas i den aktuella historiken. Glädjande är också att författaren använt material från TAM-Arkiv. För dem som är intresserade av teaterförbundet och dess utveckling är boken av stort värde.

DOKUMENT OM AKADEMIKER

Vad kan man lämpligen forska om på TAM-Arkiv? Ett ämne är självklart: det finns många dokument som är relevanta för studenter och forskare som är intresserade av professioner. Det finns både pappersdokument och materiella föremål som broscher, flaggor och nålar från olika medlemsförbund. Nedan visas några av dem. Åtskilliga böcker, uppsatser och artiklar har genom åren tillkommit med hjälp av institutionens material och våra arkivariers bistånd. Ändå finns det förstås mycket som ännu är outforskat ...

Brev angående föreståndarinnedräkt. Föreningen Social Omsorgs arkiv, TAM-Arkiv.

Ålderdomshemsföreståndarinnedräkt. TAM-Arkivs föremålssamling.

Ålderdomshemsföreståndarinnedräkt i färg. TAM-Arkivs föremålssamling.

Nästa nr
kommer i
VÅR

TAM-Arkiv har källorna till tjänstemännens och akademikernas historia. Vi bevarar, ordnar, tillgängliggör och främjar forskning på arkiven. Adressen är Grindstuvägen 48-50, Bromma.
Hemsida: www.tam-arkiv.se

Trycksak
3041 3042

Ge oss din mailadress - så får du Nio-Fem digitalt!

Vill du få ett nyhetsbrev med den digitala upplagan av tidskriften Nio-Fem när ett nytt nummer kommer ut? Maila då till: arkivet@tam-arkiv.se och ge oss din aktuella mailadress så kommer vi att fortsätta skicka tidningen när den kommer ut. Tack för ditt intresse!

